

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: Hedendaagse democratie

Deth, J.W. van

Citation

Deth, J. W. van. (1992). Boekbespreking van: Hedendaagse democratie. *Acta Politica*, 27: 1992(4), 470-475.
Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3450051>

Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3450051>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

luatie-onderzoek bij de rijksdienst' in het jaarverslag 1990 van de Algemene Rekenkamer zorgvuldig leest, dan ziet men dat daarin zeer afgewogen teksten voorkomen over de verdeling van verantwoordelijkheden met betrekking tot het instellen en uitvoeren van beleidsevaluatie. Gelet op het praktische belang van dit onderwerp, zou het de voorkeur hebben verdiend om daarover een meer diepgaande beschouwing op te nemen.

Een slotopmerking betreft het taalgebruik in dit boek. Bij een volgende druk doen de redacteuren er goed aan om het boek nog eens na te lopen op Engelse woorden: input, output, focus, etc. Dit zijn geen anglicismen, maar gewoon woorden uit een andere taal! Ook zou men dan nog eens kunnen kijken naar termen als 'triangulatie', 'modus operandi methode' en 'beslisboomanalyse'. Dergelijke quasi-wetenschappelijke termen zijn onnodig en wekken irritatie. Dit doet afbreuk aan het nut dat dit boek ongetwijfeld kan hebben zowel voor mensen die in de praktijk met beleidsevaluatie te maken hebben als voor studenten in de bestuurskunde.

D.J. Kraan

J.J.A. Thomassen (red.), **Hedendaagse democratie**. Samsom H.D. Tjeenk Wilink, Alphen aan den Rijn 1991.

De begrippen democratie en democratisering behoren in de politicologie in het rijtje waarin ook termen als macht, invloed, waarden en besluitvorming zijn opgenomen. Het zijn de centrale begrippen van de discipline, die opduiken in beschouwingen over vrijwel elk onderwerp. Democratie en democratisering zijn echter niet alleen als sociaal-wetenschappelijk instrumentarium interessant. De val van de Berlijnse muur markeert de overwinning van 'de democratie' in de Koude Oorlog en sinds de discussies over totalitaire en autoritaire systemen in de jaren vijftig is de houding ten opzichte van democratische besluitvorming niet meer zo positief geweest. Op de puinhopen van het communisme gedijen vele nieuwe landen van islamitische, kapitalistische, reactionaire, socialistische en kleinburgerlijke signatuur, maar 'democratisch' zijn ze allemaal!

Ook dichterbij huis blijken de begrippen democratie en democratisering niets aan waarde te hebben ingeboet. De roep om emancipatie en zelfontplooiing betekende het einde van de verzuilde structuren en van de periode van pacificatie en accommodatie in de Nederlandse politiek. De voortgaande individualisering confronteert het politieke bestel voortdurend met de klassieke vragen van de theoretici over democratische besluitvorming: Wat is de relatie tussen minderheid en meerderheid? Zijn er zaken uitgesloten van deze besluitvorming? Welke rol speelt de intensiteit van verlangens of de mate waarin belangen in het geding zijn? Hoe tolerant zijn we ten opzichte van ondemocratische en antidemocratische groeperingen? In hoeverre dienen democratisch genomen besluiten te worden gehoorzaamd? Juist in Nederland behoort een 'wazige democratische ideologie' (Daudt) tot de permanente erfenis van de veranderingen in de jaren zestig. En juist in dit land heeft indivi-

dualisering geresulteerd in de opkomst van vele vormen van 'particulier terrorisme' (Hofland) door burgers die alles doen wat hun goeddunkt (lieft op kosten van anderen) met een beroep op verworven rechten, de uniciteit van elk mens en de onvervreemdbare aanspraken op het genot van in principe alles. De democratische staat erkent zoveel rechten van het individu, dat de politiek dreigt te bezwijken onder de lasten van een gigantisch sociaal verzekeringsstelsel, ontoegankelijk openbaar vervoer, verstopte autowegen, ontduiking van belastingen en hondedrollen op elk trottoir. De keerzijde van deze neoconservatieve medaille is uiteraard dat in dat zelfde land de zorg voor zieken, jongeren, bejaarden en werklozen op een beschaafd niveau is gebracht en dat de tevredenheid onder de bevolking over de prestaties van het politieke bestel opvallend groot is. De sombere voorspellingen over de 'crisis van de verzorgingsstaat' en het einde van de legitimiteit van het politieke bestel zoals die 10 of 20 jaar geleden in de mode waren, blijken ongegrond.

Het is niet moeilijk het lijstje actuele en belangwekkende onderwerpen waarbij de centrale veronderstellingen van democratie en democratisering aan de orde zijn, uit te breiden met voorbeelden uit de nationale en de internationale politiek. In de gebruikte literatuur op hogescholen en universiteiten wordt echter weinig aandacht besteed aan deze problematiek. De dominante opvatting in de bestuurs- en beleidswetenschappen is dat 'politiek' of 'democratie' een *aspect* is van het besluitvormingsproces en dat zaken als legitimiteit uitsluitend vanuit een instrumenteel perspectief aan de orde komen. Juist om die redenen vormde de in 1981 onder redactie van de Twentse hoogleraar Thomassen verschenen bundel *Democratie; theorie en praktijk* zo'n nuttig boek. In 13 hoofdstukken werden de belangrijkste elementen uit de discussie over democratie en democratische besluitvorming vanuit zowel normatief als empirisch perspectief behandeld. Hoewel een enkel hoofdstuk meer was gebaseerd op de stokpaardjes van de auteur dan op de relevantie van het onderwerp (bij voorbeeld Van den Doel en Grondsma over de 'overlegdemocratie') kon de bundel uit 1981 de concurrentie aan met buitenlandse studieboeken op dit terrein.

Tien jaar na die eerste bundel heeft Thomassen een nieuwe versie van zijn bundel over democratie gepubliceerd. In het voorwoord merkt hij op dat dit boek een 'opvolger' is van de eerste bundel en zeker geen herziene druk. Om die reden is ook de titel gewijzigd in *Hedendaagse democratie*. Van de oorspronkelijke hoofdstukken zijn er drie ook nu opgenomen en er zijn tien nieuwe hoofdstukken geschreven. Over de precieze beweegredenen voor deze forse ingreep wordt geen informatie gegeven.

De hoofdstukken in de nieuwe bundel zijn gegroepeerd in vier delen. Het eerste deel is getiteld 'Betekenis en ontwikkeling van de democratische rechtsstaat' en bevat vier nieuwe hoofdstukken. Het hoofdstuk 'Democratie, problemen en spanningsvelden' (Thomassen) vormt de inleiding op het boek. Dit stuk bevat informatie over het spanningsveld tussen de collectivistisch en individualistisch georiënteerde theorieën en uiteraard een introductie van de belangrijkste thema's in het boek. Het tweede hoofdstuk is gewijd aan de relatie tussen 'Democratie en rechtsstaat' (De Jong). In een weinig helder betoog (met bij voorbeeld de mededeling dat '... geen hogere macht in de staat erkend hoeft te worden dan die welke een door het

recht te binden moreel vermogen heeft' (p. 41) komen de begrippen positieve en negatieve vrijheid aan de orde als basis voor de problemen verbonden aan het begrip democratische rechtsstaat. Het derde hoofdstuk bevat een beknopte schets van 'De ontwikkeling van de parlementaire democratie' (Daalder). Op de van de auteur bekende wijze worden de historische wortels van het Nederlandse stelsel weergegeven van de Republiek naar de constitutionele monarchie en de representatieve democratie. Ook zaken als partijvorming en veranderingen sinds de jaren zestig komen aan bod. In het laatste hoofdstuk van dit deel is een beschouwing opgenomen over 'Antidemocratische stromingen' (Tromp) zoals communisme, fascisme en nationaal-socialisme.

Het tweede deel van de bundel is getiteld 'Democratietheorieën'. Anders dan in het eerste deel van de bundel, dekt geen van de titels precies de inhoud van de drie hoofdstukken in dit tweede deel. In het eerste hoofdstuk wordt ingegaan op 'De theorie van het pluralisme' (Lehning). Dat is een wat misleidende titel omdat het stuk vooral een uitstekende weergave is van de *kritiek* op het pluralisme en dan met name op de ontwikkelingen in het denken van Dahl. Vervolgens komen we bij een hoofdstuk over 'De politieke economie van constitutionele vraagstukken' (Denters). Dit hoofdstuk is geheel gewijd aan het werk van auteurs als Ostrom, Buchanan, Tullock en Riker. Bovendien is een omschrijving van het Theorema van Arrow opgenomen. Ten slotte bevat dit deel een hoofdstuk met de titel 'Maatschappelijke voorwaarden voor democratische stelsels' (Spruyt en Lijphart) dat een samenvatting geeft van het bekende werk van Lijphart op het gebied van meerderheidsstelsels en consensusdemocratie. Over de maatschappelijke voorwaarden voor democratische stelsels hebben de auteurs helaas niet veel meer te melden dan één pagina platituden en de keuze voor een duidelijk 'New Institutional' standpunt. Geen van de drie hoofdstukken in dit deel was opgenomen in de eerste bundel.

Het derde deel heeft als onderwerp 'Het functioneren van de representatieve democratie'. Drie van de vijf hoofdstukken in dit deel zijn te vinden in de eerste bundel uit 1981. Het hoofdstuk over de problemen verbonden aan 'Politieke representatie' (Thomassen) is een bewerking van een eerder stuk. Na een vakkundige afbraak van het idee van een directe democratie komen de diverse modellen van representatie aan de orde. Helaas beperkt de auteur de presentatie van empirische gegevens tot informatie over Amerikaans onderzoek uit de jaren vijftig, terwijl recent Nederlands onderzoek vrijwel geheel ontbreekt. De discussie wordt voortgezet in de eveneens herziene versie van het hoofdstuk over 'Kiezers en verkiezingen' (Thomassen). In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de notie van rationeel kiesgedrag en de (on)mogelijkheden daarvan in een representatieve democratie. Ook hier valt op dat de uitstekende weergave van de theoretische benaderingen wordt aangevuld met overwegend oudere gegevens. Terwijl in deze beide hoofdstukken de empirische gegevens voor Nederland slechts summier worden aangeduid, ontbreken ze vrijwel geheel in het hoofdstuk 'Politieke betrokkenheid en democratie' (Aarts en Castenmiller). Hoewel deze auteurs mededelen dat betrokkenheid zowel participatie als belangstelling omvat, presenteren zij alleen wat gegevens over houdingen ten opzichte van de democratie uit Amerikaans onderzoek en beperkt hun behandeling van betrokkenheid zich tot een globale weergave van theorieën over participatie en

de rol van elites. Informatie over Nederland is beperkt tot enkele algemeenheden over participatie: 'politieke participatie is doorgaans geen massa-activiteit' (p. 225). Zorgvuldig zijn specifieke gegevens over de ontwikkelingen en veranderingen in participatie en interesse vermeden. Een voorbeeldig hoofdstuk is daarentegen de bijdrage over 'Volksvertegenwoordiging en regering' (Andeweg). Na eerst de verschillen tussen parlementaire en (semi-)presidentiële stelsels te hebben toegelicht aan de hand van de situatie in de Verenigde Staten en Frankrijk, komen de bijzonderheden van het Nederlandse systeem uitstekend tot hun recht in het laatste deel. De voordelen van een combinatie van een vergelijkend en een systematisch perspectief zijn hier maximaal benut. Dit derde deel wordt afgesloten met een beschouwing over de relatie 'Democratie en bureaucratie' (Ringeling). Dit is een herziene versie van de eerdere bijdrage (hoewel Hayek nog steeds wordt aangeduid als Von Hayek) waarin wordt ingegaan op de eigen aard van bureaucratische besluitvorming, de 'Vierde macht' en de mogelijkheden voor politici om het apparaat te besturen. Hoewel deskundigheid en competentie worden aangemerkt als belangrijke zaken in een bureaucratie, gaat de auteur helaas niet in op de bijzondere relatie tussen deskundigheid en democratische besluitvorming.

Het laatste deel van het boek bevat één hoofdstuk, en deel en hoofdstuk hebben als titel 'Staat en samenleving' (Witteveen). Deze beschouwing sluit goed aan bij het laatste hoofdstuk uit het vorige deel. In heldere termen wordt de problematiek van sturing in een complexe samenleving geschetst. In enkele bladzijden maakt de auteur vrijwel het hele tweede hoofdstuk overbodig door de spanning tussen democratie en rechtsstaat te beschrijven en geeft hij bovendien informatie over de actuele ontwikkelingen in Nederland. Helaas wordt ook in dit hoofdstuk niet ingegaan op de bijzondere aspecten van besluitvorming in een *democratische* samenleving en wordt sturing opgevat als een concept dat bruikbaar is voor de analyse van elke complexe samenleving en kennelijk geen bijstelling behoeft bij de analyse van democratische besluitvorming.

Deze nieuwe bundel over democratie is een goed boek dat z'n weg naar het onderwijs zeker zal vinden. In het Nederlandse taalgebied is er geen betere publikatie over hetzelfde onderwerp beschikbaar. Van de nieuwe hoofdstukken zijn de bijdragen van vooral Tromp, Lehning en Andeweg zonder meer verbeteringen ten opzichte van de eerste versie van het boek. Dat wil echter niet zeggen dat er op deze 'opvolger' niets is aan te merken of dat alle veranderingen verbeteringen zijn. Ik beperk mij hier tot drie kanttekeningen die betrekking hebben op de gegevens over Nederland, de samenhang tussen de hoofdstukken en op de relatie tussen democratie en deskundigheid.

Zoals hiervoor al in verschillende zinnen is aangegeven, ontbreekt in diverse hoofdstukken informatie over recente Nederlandse ontwikkelingen. In de hoofdstukken over representatie besteedt Thomassen vele bladzijden aan oud Amerikaanse onderzoek, terwijl de aanvulling hiervan met gegevens uit Parlementsonderzoeken uiterst summier is en de Leids/Groningse middenkaderonderzoeken geheel ontbreken. Ook is al gemeld dat Aarts en Castenmiller de binnenbocht nemen en zich de moeite besparen om recent empirisch onderzoek te noemen, hoewel hun

gebied waarschijnlijk het meest intensief bestudeerde is in de gehele empirische politicologie. De ontwikkelingen in de jaren zestig moeten het doen met een goede, maar wel erg beknopte samenvatting van Daalder. Aan 'ontzuiling' zijn precies dertien regels gewijd, maar ten minste vijf daarvan gaan over deconfessionalisering zonder dat dit begrip wordt genoemd. In het boek zal men verder vergeefs zoeken naar een duidelijk overzicht van de pacificatie in Nederland en de consequenties daarvan voor het gehalte van de democratische besluitvorming. Dat zijn allemaal voorbeelden van zaken die niet zo schokkend zijn voor een bundel over democratie. De doelgroep van de schrijvers (Nederlandse studenten) zou echter zeker moeten worden geïnformeerd over deze zaken. Een Nederlands boek over 'Hedendaagse democratie' dient meer aandacht te schenken aan Nederlandse en aan hedendaagse ontwikkelingen. Opnieuw kan het hoofdstuk van Andeweg worden genoemd als een uitstekend voorbeeld van de mogelijkheden op dit gebied.

Een tweede kanttekening betreft de samenhang tussen de verschillende hoofdstukken. Het valt de redacteur niet aan te rekenen dat hij de creativiteit van zijn auteurs heeft onderschat bij het bedenken van benamingen en definities voor diverse vormen van democratie. In zijn inleiding noemt hij diverse varianten, maar veel hoofdstukken beginnen met de mededeling van de auteur wat hij nu precies in dit specifieke hoofdstuk onder democratie gaat verstaan. Dat is lastig, maar niet onoverkomelijk. Ernstiger is dat een centraal begrip als 'volkssoevereiniteit' door niet alle auteurs hetzelfde wordt opgevat. Thomassen geeft zich terecht veel moeite om dit begrip te koppelen aan de collectivistische traditie en Tromp wijst nog eens op de betekenis van het woord 'antirevolutionair' in de Nederlandse politiek (p. 90). Ook Andeweg is uiteraard op de hoogte van dit gebruik (p. 243). Niettemin ontbreekt in de inleiding aandacht voor de problemen van dit begrip in Nederland en delen Aarts en Castenmiller doodeenvoudig mede dat 'Democratische regimes onder meer (worden) gekenmerkt door het beginsel van volkssoevereiniteit' (p. 214). Wie, geïntrigeerd door deze verschillen, het register raadpleegt, ziet slechts één enkele verwijzing... naar een zin in het hoofdstuk van Lehning! Hier had de redacteur meer samenhang kunnen en moeten aanbrengen in de teksten (en in het register). Iets dergelijks geldt ook voor de verbrokkelde weergave van het werk van Schumpeter en van vooral Downs. Nadat eerst Lehning kritiek geeft op het idee van een marktanalgie, vat Thomassen de theorie van Downs pas vier hoofdstukken verder samen en doen Aarts en Castenmiller het daarna nog eens dunnetjes over. Centrale elementen in het Schumpeter/Downs-model zoals de 'kleinste afstand-hypothese', worden terloops genoemd en de 'mediane kiezer' zal men vergeefs zoeken (of het moet de onjuiste verwijzing naar 'het middel van het continuum' zijn (p. 184)). Ook hier zou ingrijpen door de redacteur voor de hand hebben gelegen om voor niet-ingewijden een meer samenhangende presentatie te verzorgen.

Mijn laatste kanttekening heeft te maken met verdringing van centrale politicologische begrippen als legitimiteit door juridisch/bestuurskundige begrippen als sturing en beleid. Hoewel wij allen fanatieke democraten zijn, zien we toch liever niet dat in de operatiekamer van een hartkliniek, in de verkeerstoren van Schiphol of bij de reparatie van een broodrooster de besluitvorming op democratische wijze verloopt. Alleen bij politieke zaken gaat de voorkeur uit naar democratie boven

deskundigheid of ervaring. Daar zijn goede redenen voor, maar die worden in het boek slechts incidenteel genoemd bij de bespreking van de positie van afgevaardigden. Het specifieke karakter van de relatie tussen deskundigheid en politieke macht in een democratie komt absoluut niet uit de verf. Een indicatie voor het gebrek aan aandacht voor deze problematiek is de wijze waarop wordt omgesprongen met het begrip legitimiteit. Hoewel enkele auteurs het begrip noemen, betreft alleen Witteveen deze problematiek in zijn beschouwing en leggen alleen Aarts en Castenmiller in een enkele zin de verbinding tussen prestatie, steun en legitimiteit in een politiek bestel (ook hier is het register overigens geheel ontoereikend). Politicologen missen nu de behandeling van een centraal begrip en bestuurskundigen worden gesterkt in hun overwegend technocratische benadering van besluitvorming in een democratische samenleving. In de vorige druk werd dat gecompenseerd door de hoofdstukken over 'Politieke cultuur en politieke democratie' (Daemen) en over 'Democratie, beleid en planning' (Hoogerwerf). Het is te betreuren dat de redacteur dergelijke onderwerpen heeft laten vallen bij de samenstelling van de nieuwe bundel en geen informatie geeft over zijn beweegredenen.

De drie genoemde punten van kritiek betreffen kanttekeningen bij een boek dat ook in deze tweede versie goed bruikbaar is in het onderwijs. Dat is geen gevolg van het feit dat Thomassen is gezwichd voor de invloed van de onderwijskundige maffia in Nederland door aan het einde van elk hoofdstuk 'vragen en opdrachten' op te nemen (wat moet de lezer bij voorbeeld met een vraag als: 'Lever commentaar op de volgende stelling? "Het volk bestaat niet"'. (p. 83)). Die bruikbaarheid is een gevolg van het feit dat het boek in het algemeen helder is geschreven en vele belangrijke thema's aan de orde stelt. De docent doet er echter goed aan de studenten te wijzen op de thematiek zoals die in de eerste uitgave aan de orde kwam in de hoofdstukken over de geschiedenis van het denken over democratie (Donner), cultuur (Daemen), participatie (Irwin en Andeweg) en beleid en planning (Hoogerwerf). Wie meer tijd beschikbaar heeft in de eerste twee jaar van de opleiding, zou de bundel van Thomassen goed kunnen gebruiken naast, maar helaas niet in plaats van, een historisch/systematisch boek als *Models of democracy* (Held) of een tekstbundel als *Democracy; theory and practice* (Arthur).

J.W. van Deth

P. Pennings, **Verzuiling en ontzuiling: de lokale verschillen; Opbouw, instandhouding en neergang van plaatselijke zuilen in verschillende delen van Nederland na 1880**. Proefschrift UvA. J.H. Kok, Kampen 1991.

Dit boek is het verslag van het promotieonderzoek van de politicoloog Pennings, dat deel uitmaakt van het gezamenlijke onderzoeksprogramma van historici (J.C.H. Blom) en sociaal-geografen (H. van der Wusten) verbonden aan de Universiteit van Amsterdam. Het onderzoek richt zich op de plaatselijke verschillen in de verzuiling en ontzuiling in Nederland. Voordat ik me aan een oordeel over Pennings' studie